

**Gerontologiyada psixologik xizmatdan foydalanishning nazariy va
metodologik asoslari**

Ma'mun universiteti

“Psixologiya va tibbiyot” kafedrası

prof.v.b., mustaqil izlanuvchi-

Razakova Rayxan Saylaubekovna.

“Psixologiya” yo‘nalishi 24-3guruh talabasi

Ro‘zmetova Mahbuba Xudoybergan qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada gerontologiyada psixologik xizmatni yo‘lga qo‘yishning nazariy va metodologik asoslari xususida qimmatli fikrlar yuritilgan.

Kalit so‘zlari: Gerontologiya, mehnat, faoliyat, sog‘lom e‘tiqod, psixologik xizmat, nazariya va amaliyot

Kirish. Umuman, gerontologiyada psixologik xizmat ko‘rsatish muammosi ma‘lum ma‘noda, ilmiy psixologiyaning yetakchi yo‘nalishlaridan biri sifatida ko‘p bor munozaralar manbai bo‘lgan. Zero, har bir mamlakatning porloq kelajagini odamlardagi ijodiy, intellektual va ma‘naviy taraqqiyot yo‘liga xizmat qiluvchi davlat mexanizmsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Shu boisdan bo‘lsa kerak, hozirgi kunda barcha rivojlangan va rivojlanish yo‘lidan borayotgan mamlakatlar birinchi galda o‘z fuqarolarining ma‘naviy va intellektual, jismoniy va ruhiy barkamolligiga va undan ijtimoiy manfaatlar uchun samarali foydalanish yo‘llarini izlashga jiddiy e‘tiborni qaratmoqdalar. Shu nuqtai nazardan, har bir mamlakatda inson va uning faoliyati o‘rtasidagi uyg‘unlikni ta‘minlashga qaratilgan ijtimoiy-psixologik xizmat tizimining joriy etilishi alohida ahamiyat kasb etadi.

K.K.Platonovning psixologik xizmat bilan bog‘liq ijtimoiy psixologiya metodologiyasini yaratishdagi xizmati shundaki, u ijtimoiy-psixologik individuallik muammosini inson individual olami namoyon bo‘lishining eng yuqori darajasi sifatida tadqiq qildi va psixologik xizmat moxiyatini tasavvur qilish uchun muhim bo‘lgan shaxsni nafaqat o‘zining individual xususiyatlari asosida, balki bu individual xususiyatlarning ijtimoiy mazmuni o‘z - o‘zini adekvat baholash va rivojlantirishga asoslangan shart-sharoitlarni yaratish bilan kamol toptirish muqarrarlitgini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

Professorlar: E.G‘oziev, I.Tursunov, J.Ikromovlarning «XX asr va shaxs kamoloti» mavzusidagi ma‘lumotlarida ham psixologik xizmat ko‘rsatishda muhim ahamiyat kasb etuvchi individ, shaxs va sub‘ekt taraqqiyotining tadqiqotida quyidagi holatlarga jiddiy e‘tibor berish zarurligi uqtiriladi:

- inson rivojlanishining determinatori hisoblangan asosiy omillar va shart-sharoitlar (ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, mafkuraviy, pedagogik va yashash muxiti omillari);

- insonning o‘ziga taalluqli, asosiy tafsilotlar, uning ichki konuniyatlari, mexanizmlari, e‘tiqod bosqichlari barqarorlashuvi va involyutsiya;

- inson yaxlit tuzilishining asosiy tarkiblari, ularning o‘zaro aloqalari, shaxsning tashqi ta‘sirga javobi va munosabati, taraqqiyot jarayonida ularning takomillashuvi. Darhaqiqat, har bir insonning o‘z individual olamida sodir etilayotgan barcha ma‘naviy va ruxiy kechinmalarini u yashab turgan jamiyat istiqbollarga mos tarzda tadqiq qilmay turib shaxs va faoliyat, shaxs va jamiyat, shaxs va individuallik o‘rtasidagi ijtimoiy mutanosiblikni ta‘minlab bo‘lmaydi. Zero, psixologik muhofaza vositasi sifatida tadqiq qilinayotgan ijtimoiy psixologik himoya falsafasi ham shuni taqozo etmoqda[1].

«Gerontologiyada insonning individuallik darajasi yana shu bilan ifodalanadiki, undagi faoliyatning usullari va vositalari hech qachon tayyor holdagi barcha uchun bir xil umuminsoniy tajribalardan iborat bo‘la olmaydi. har bir inson o‘z individual sifatleri va filogenezdagi xususiyatlari asosida ijtimoiy faollik taqozo etgan faoliyatning mustaqil sub‘ektiga aylanib boradi. Bu bilan jamiyat har bir individning o‘z hayotiy poydevori uchun muhim bo‘lgan «g‘isht»ni o‘zi barpo etishida ijtimoiy shart-sharoit yaratib beradi»

Psixologik xizmat jarayonida hisobga olinishi va tadqiq qilinishi muhim bo‘lgan ustanovka muammosi V.M.Snayder tadqiqoti bo‘yicha o‘z-o‘zini kuzatish jarayoni bilan bog‘liq holda, shuningdek ustanovka va xulq-atvor hamjihatligidan dalolat beruvchi «layoqatlilik printsipi zamiridagi empirik ma‘lumotlar qayd etilsa, Dyuval’ va Vixland tadqiqotlari ustanovkani «o‘z-o‘ziga diqqatni qaratish» nazariyasi asosida tadqiq qiladi va tegishli ko‘rsatmalar beradi.

Psixologik muhofaza va ustanovka uyg‘unligining metodologik asoslarini talqin qilar ekanmiz, psixologiya fanida ma‘lum va mashxur D.N.Uznadze maktabi tadqiqotchilari tomonidan ustanovka muammosining maxsus predmet sifatida ishlab chiqilib ilmiy xulosalar chiqarilganligini unutmashimiz kerak[2].

Bir qarashda «ustanovka» va «ijtimoiy ustanovka» tushunchasi bir-biriga juda yaqin va o‘xshash. Ayniqsa, shaxs, faoliyat, yo‘nalish, tayyorgarlik, munosabat tushunchalari ikkala tushuncha uchun ham birday ahamiyat kasb etadi. qolaversa, bularni bir-biridan ajratgan holda ta’riflash ham juda mushkul. Lekin fanda aniqlik va har bir sohaning ilmiy yo‘nalishi nuqtai nazaridan, shuningdek, ustanovka muammosining umumiy psixologiyadagi va ijtimoiy psixologiyada tutgan o‘rni va o‘ziga xos vazifalarini belgilash maqsadida «ustanovka» va «ijtimoiy ustanovka» tushunchalari shartli ravishda qabul qilingan. Balki, bu-ustanovka muammosini yanada chukurroq, yanada mukammalroq o‘rganishga xizmat qilar.

Ustanovka muammosining ijtimoiy psixologiya fanining eng muxim ob’ekti ekanligini, hatto D.N.Uznadze tomonidan keltirilgan quyidagi ta’rifda ham ko‘rish mumkin:

Ustanovka ma’lum faollik holatiga tayyorgarlik. Ayni paytda, sub’ekt ehtiyoji va unga mos ob’ektiv vaziyatning yaratilishi bilan bog‘liq sub’ektning bir butun dinamik holatidir. Bu o‘rinda ob’ektiv vaziyat bilan bog‘liq psixologik himoyalani shuning shaxs faolligiga ta’sir etuvchi ijtimoiy omillarning o‘rni va ahamiyati alohida o‘rin tutganligi ko‘rinib turibdi. Lekin D.N.Uznadze o‘z tadqiqotlarida shaxsning oddiy fiziologik ehtiyojlarini o‘rganish va tahlil qilish asosida ustanovka qonuniyatlarini ochib beradi va ilmiy xulosalar qilish bilan kifoyalanadi. Ijtimoiy psixologiyada esa bugungi eng muhim va dolzarb muammolardan biri-shakllangan ijtimoiy ustanovkaning hayot va faoliyat mazmuniga qarab o‘zgarishi yoki o‘zgarmasligini aniq dalillar misolida asoslab berishdir. Bu borada ham g‘arbda ma’lum tadqiqotlar mavjud. Binobarin, bixevioristik yo‘nalishdagi sotsial psixologik oqim namoyandasi K.Xovlondning fikricha ijtimoiy ustanovka o‘rgatish yoki ijtimoiy psixologik ta’sir yo‘li bilan o‘zgarishi mumkin. Ya’ni insondagi turli xil ustanovkalarni o‘zgartirish uchun unga nisbatan rag‘batlantirish yoki jazolash tizimini o‘zgartirish mumkin[3].

Xulosa. Gerontologiyada psixologik xizmatni yo‘lga qo‘yishning nazariy va metodologik asoslari haqida gap borganda psixologik xizmat obyekt va subyekti hisoblangan shaxsga munosabat tizimi asosida yondashuv istiqbollari ko‘rsatib beruvchi tadqiqotlarga ham alohida to‘xtalishga to‘g‘ri keladi.

Chunki, shaxsning psixologik xizmat jarayonida namoyon bo‘luvchi va rivojlantirib borilishi muqarrar bo‘lgan o‘z-o‘ziga, o‘zgalarga (shaxslararo) va faoliyatga nisbatan tarkib topayotgan munosabatlarning ijtimoiy saviyasini o‘rganmay,

tahlil qilmay turib uning o‘z-o‘zidagi noxush hislardan, o‘zgaralar bilan hamkorlik o‘rnatishi bilan bog‘liq ziddiyatli vaziyatlardan, faoliyatdagi muvoffaqiyatsizliklardan psixologik muxofaza qilishga qaratilgan tadbirlar ko‘lamini belgilab bo‘lmaydi. Shu nuqtai nazardan, munosabatning turli sohalaridagi ijtimoiy psixologik mezonlari bo‘yicha tadqiqot olib borgan faylasuflar, psixologlar, sotsiologlar, psixofiziologlar va pedagoglar barchasi munosabatning ma‘lum sohalarini ilmiy jihatdan asoslab beradilar. Psixologiya fanidagi keyingi qator ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, jamiyatdagi har bir shaxs faoliyatidagi ijtimoiy-psixologik samaradorlikni ta‘minlamay turib, mazkur shaxsning, aniqrog‘i ushbu shaxslardan iborat bo‘lgan jamiyatning taraqqiyotini to‘laqonli saviyada tasavvur etib bo‘lmaydi. Shu boisdan ham shaxs, faoliyat va ijtimoiy muxit uyg‘unligiga, ayniqsa shu uyg‘unlikning bevosita ta‘min etilishiga xizmat qiluvchi shaxs faolligi masalasiga olimlar o‘zlarining qator nazariy-ilmiy fikrlarini bayon etganlar. Demak, shaxs faolligi, avvalo, o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘z imkoniyatlari ko‘lamidan unumli foydalana olishga intilish jarayoni ekanki, bu jarayonni muntazam ravishda o‘rganish va rivojlantira borish shaxs taraqqiyotini ta‘minlovchi jamiyatning muhim vazifalaridan biri hisoblanmog‘i muqarrar. Umuman, shaxs faolligini tushunish, tushuntirish va ilmiy jihatdan asoslashga bag‘ishlangan va ayni paytda psixologik xizmat vazifalarini belgilash uchun muhim bo‘lgan izlanishlarni shartli ravishda ma‘lum yo‘nalishlarga bo‘lish mumkin. Zero, har bir yo‘nalish tadqiqotchilari shaxs faolligini u yoki bu g‘oyada turib tahlil qiladilar va tegishli xulosalar chiqaradilar. Tadqiqotlarimizni amalga oshirishda esa biz ushbu yo‘nalishlarda qayd etilgan nazariy-ilmiy xulosalarni ma‘lum darajada metodologik asos sifatida qabul qildik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov V.M. “Ijtimoiy psixologiya asoslari”. -T.:O‘qituvchi, 1994. -95 b.
2. Sh.R.Barotov. “Ta‘limda psixologik xizmat”. Buxoro - 2007
3. Saylaubekovna R. R. Fertil atamasi va fertil yoshdagi insonlarning psixologik xususiyatlari //Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan. – 2023. – T. 1. – №. 3. – S. 21-24.
4. R.R. Saylaubekovna, S.N. Alisherovna, The essence of the concept of family life in modern psychology. Asian Journal Of Multidimensional Research. 2023.
5. Т.М. Адизова “Психокоррекция”.Т.2006.